

AB tartışması ve oryantalizm

HASAN BÜLENT
KAHRAMAN

Avrupa Birliği kapısından çevrilmemiz Cumhuriyet tarihinin geçmişine ve dayanaklarına dönük olduğu kadar Türkiye'nin geleceğine de dönük en büyük sarsıntıdır.

Bu sarsıntı kendisini Avrupa'ya dönük düşüncelerin dile getirilmesinde göstermektedir.

Avrupa düşüncesi Cumhuriyet tarihinin geliştirdiği bir kavram değildir. Tersine, Cumhuriyet ve onun üzerine bastığı tüm ögeler kendisinden önce başlatılan Avrupalılaştırmak düşüncesinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Daha önceki yaklaşımlar Avrupa'yla belli düzeylerde ilişki kurmayı öngörürken Cumhuriyet'i, o süreçte radikal bir kopuş olarak görmek en doğrusu olacaktır ki, bütün sorun da oradan başlamaktadır.

Cumhuriyet'in Avrupa'ya dönük ilgisi dört temel noktada ele alınabilir.

1) Bunların ilki erekbilimsel (teleolojik) yönelimdir. Avrupa zihniyeti, onu oluşturan akılcılık, yönetsellik, onların dayanağı olan kültür bizim için de ulaşılması gereken nihai bir hedef olarak saptanmıştır ama, iki koşulla. İlki, yanlış bir biçimde, Avrupa'nın salt bir teknoloji gerçeği olduğu varsayılmış, o teknolojiyi yaratan zihniyet alındıktan sonra içinin belli bir yerellekle doldurulabileceği düşünülmüştür.

2) İkincisi, birincisiyle bağlı olarak, Avrupa bir gerçeklik değil, bir gizemleştirme (mistifikasyon) düzlemi olarak görülmüştür. Bütün hedef 'muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak' olarak koyulduğundan ve o da, Avrupa medeniyeti olarak gösterildiğinden, Avrupa bir erişilmezlik, aşkınlık halesiyle sarılıp sarmalanmıştır.

3) Nihayet bu iki kavramın temellendirilme olanağı olarak da oryantalist bir yaklaşım benimsenmiştir. Basitleştirme ve her basitleştirmenin içereceği yanılığara düşme pahasına söylemek gerekirse, oryantalizm, çoğu kez bizde sanıldığı aksine Doğu'nun incelenmesi, Doğu'nun bilgisine erişilmesi değildir. Oryantalizm, Doğu'nun Avrupa tarafından varolan gerçeğin dışında bir yere yerleştirilmesi, bir yanlış ve yanılısma zihniyetiyle ele alınması, onun üstüne bir Doğu (toplumları) imgesinin kurulmasıdır. Bu da, Doğu'nun daha başlangıçta ve muhayyel olarak geri, ilkel, yetersiz olduğunu kabul etmektir. Dolayısıyla, eğer bir toplumda yönetimde bulunanlar, büyük bir toplumsal dönüşümün ardından toplumu düzenleyenler ve nihayet bir toplumda yer alanlar kendilerine Batı'nın o muhayyel Doğu gerçeği içinden bakıyorsa oryantalist bir söylemin içinden konuşuyorlar demektir.

4) Bütün bu çerçevenin bir sonucu sayılabilecek biçimde Avrupa bağlamında toplumda derin bir aşağılık duygusu ve bir şizofreni oluşmuştur. Yapılanın başarısı ve sonucu kendi içinde değil, bir başka gerçeğe oranlanarak ölçülmüştür. O nedenle de Avrupa bir erişilmezlik düzeyi olarak kesinleştirilmiştir. İkincisi, bu yaklaşım toplumsal geçmişin, birikimin ve yerel değerlerin oryantalist bir zihniyetle daha baştan mahkûm edilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla da, süreci tersinden koymakta yarar vardır: Türkiye, Cumhuriyet döneminde kendisine ait olanların reddi, inkârı, yetersizliği ile, bunu dile getirecek ve topluma zorla kabul ettirerek yola çıkmış, ardından o boşluğun ancak Avrupalılaşmakla doldurulabileceği düşüncesine ulaşmıştır. Bu da gene oryantalist bir söylemin egemenleşmesinin bir başka yönüdür.

Türkiye, böyle bir söylemi bir kez daha olumlu ve olumsuz düzeylerde öne çıkarmaktadır: 'İyiyiz' çünkü Avrupa'dan o alanda ilerideyiz; 'kötüyüz', çünkü o düzeyde Avrupa'dan gerideyiz. Daha da trajik olanı, Avrupa Birliği'ne (AB) girmemiz tümüyle bir yönetim ve yönetsellik sorunu olmasına karşın, bunun 'insan' ve 'Türkiye' düzeyinde ele alınması ve oradan hareketle de Türkiye'de yaşayan kişinin kendisini yetersiz görüp aşağılamasıdır: 'Biz kim Avrupa kim' yaklaşımı bu anlayışın somut ifadesidir. Kısacası Avrupa, toplumun açık ya da zımni aşağılık duygusunu dışavurduğu tek alandır. AB'ye girememek, cezalandırılmanın mazoşistik tadını duyumsatmış ve toplumun kendisini aşağılayarak karşı tarafın haklı bulunmasıyla sonuçlanmıştır. Girilseydi bu da 'intikamın' alınışı olarak nitelendirilecekti ki, o da aynı mantığın dile getirilmesidir.

AB'ye dönük söylemin bugün bulunduğu konum eğer öznel bir tepkiselliği yansıtıyorsa bu, AB'nin bir somut proje, süreç ve gerçeklik olarak değil, bir kurgu olarak algılanmasındandır. Avrupa konusunda Türkiye'nin gözünde Türkiye ne bir öznedir ne de bir nesne. Böylesi bir durum yabancılaştırmadan başka bir şey değildir, ama yabancılaştırmanın değerlendirilmesi ancak Avrupa ve 'öteki' kavramı arasındaki ilişkinin çözümlenmesiyle mümkündür.

kahraman@bilkent.edu.tr